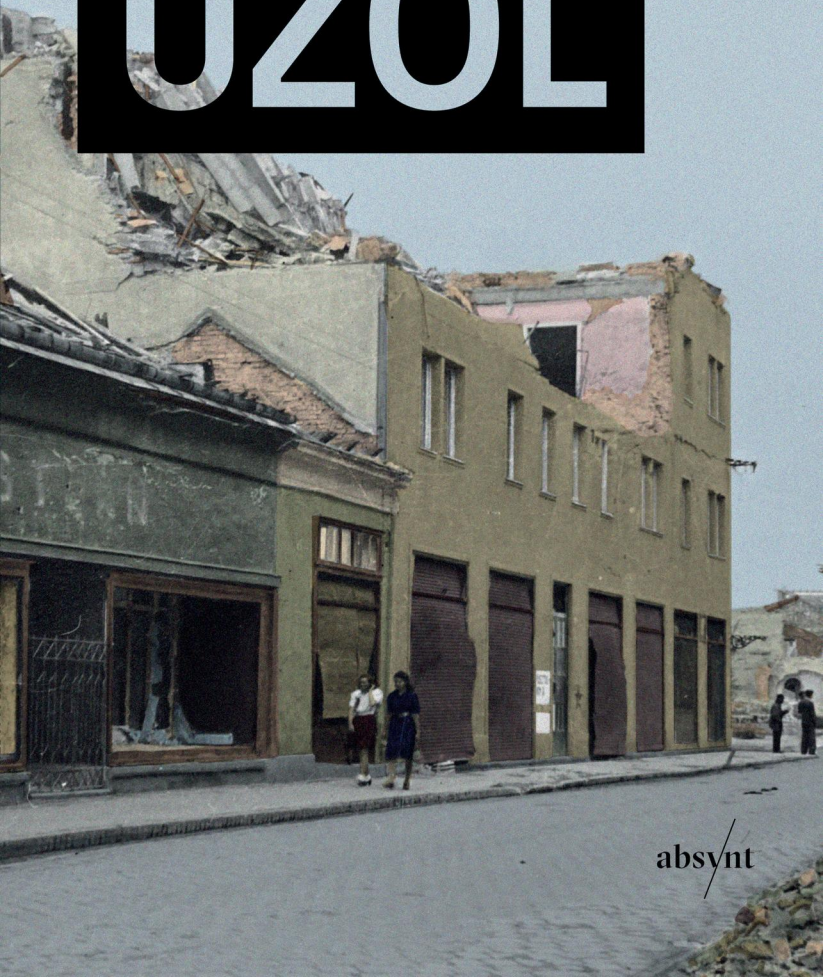

Vojnový príbeh
Nových Zámkov

Marek Hudec

UZOL

absynt

absynt

Uzol

Absynt 2022

Vojnový príbeh
Nových Zámkov

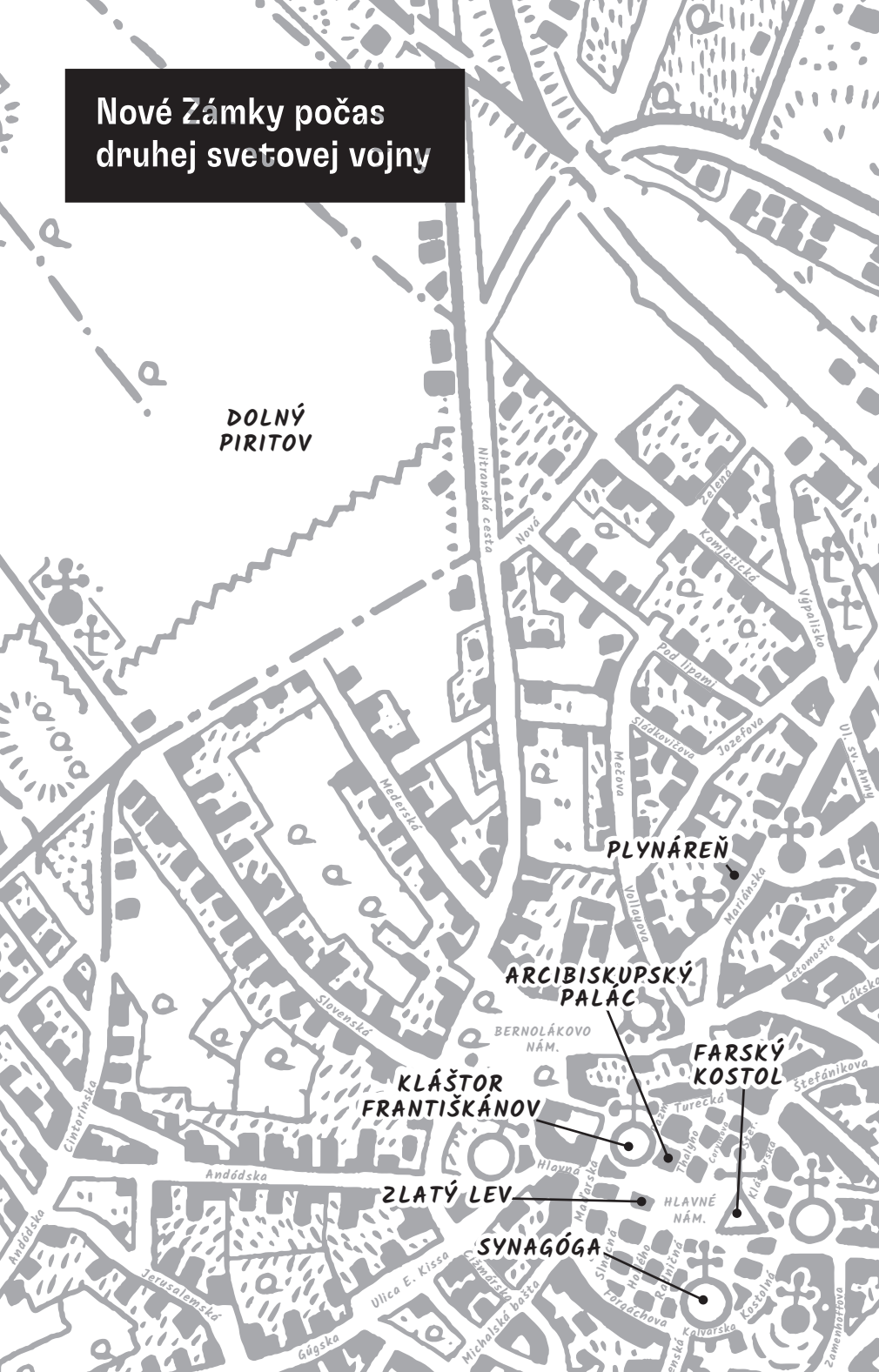
Marek Hudec

UZOL

**Nové Zámky počas
druhej svetovej vojny**

**DOLNÝ
PIRITOV**

PLYNÁREŇ

**ARCIBISKUPSKÝ
PALÁC**

**FARSKÝ
KOSTOL**

**KLÁŠTOR
FRANTIŠKÁNOV**

ZLATÝ LEV

SYNAGÓGA

BERNOLÁKOVO
NÁM.

Hlavná

Hlavné
NÁM.

Paráčachova

**GRÜNfeldOVA
TEHELNA**

**ŽELEZNIČNÁ
STANICA**

**ZA TROMA
MOSTAMI**

**HOTEL
BLAHA**

**OSTROV
BUKROK**

TORMAS

Úvdorská cesta

u. fond
na podporu
umenia

Napísanie knihy z verejných zdrojov podporil
formou štipendia Fond na podporu umenia.
Publikáciu z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia.

Copyright © Marek Hudec, 2022
Design & Layout © Pavlína S. Morháčová, 2022
ISBN 978-80-8203-326-0

Vojnový recept

KALKÝŠ – KÖTÉS – ČIRIPISLI

Návod na prípravu

KALKÝŠ – podľa Slovníka cudzích slov (SPN 1979) je to výťažok z klíčkov a zrn pšenice a raže, ktorý má na jar nahradiť nedostatok vitamínov.

40 dag pšenice a raže alebo 1 diel pšenice a 1 diel raže namočíme do vody na 1 hodinu, potom scedíme a dáme do veľkého sita (misky s otvormi menšími ako zrno) a podložíme dostatočne veľkou misou (pekáčom), aby dno sita zostalo aspoň 5 cm nad dnom misy (pekáča). Vrstva obilia by nemala byť hrubšia ako 2 – 3 cm. Vhodné je pred namočením obilninu prezrieť, či neobsahuje nečistoty, a odstrániť treba aj poškodené zrnká.

Obilie tri- až štyrikrát denne prepláchneme, alebo aj vykúpeme, odporúčame postrekovať rozprašovačom. Počas klíčenia sledujeme, či niektoré zrnko neplesnivie – také treba ihneď odstrániť. Klíčky by mali byť ružové, lebo čím sú

zelenšie, tým viac strácajú na sladkosti. Korene pred spracovaním odrežeme – nepoužiť! Všetko ešte raz prezrieme a (aj klíčky) dvakrát pomelieme na mäsovom mlynčeku. Neodporúčame elektrický mlynček, nezomelie tak dobre ako mechanický (potvrdené aj VÚ pre čiripisli v Istanbule). Zomletú masu rozriedime vodou (cca 3 dl) a poriadne premiešame. Precedíme cez gázu alebo sieťku a šrot dobre vytlačíme. Získaného pšenično-ražného mlieka má byť cca 0,8 l. Ak je ho menej, treba masu prepláchnuť vodou, miešať a znovu pasírovať, respektíve pretláčať. Asi tretinu masy (šrotu) dáme do získaného pšenično-ražného mlieka, premiešame a zahustíme hrubou múkou (cca 60 dag), aby sme dostali rovnako husté cesto ako na výrobu piškóty. Múku je vhodné vmiešať do tekutiny elektrickým šľahačom. Polhodinu necháme odpočinúť, rozohrejeme rúru na 180 stupňov, vymastíme dostatočne vysoký plech, ešte raz prešľaháme a vylejeme na plech (pekáč). Pečieme tak dlho, kým povrch masy mierne nezahnedne.

Trvanie výrobného cyklu:

- klíčenie cca 9 dní (klíčky majú byť ružové),
- mletie, pasírovanie – 1 hodina,
- zapracovanie hrubej múky do obil. mlieka + státie pol hodiny, pozor na hrčky múky, múku preosiať!,
- vyšľahať el. šľahačom – 10 min.,
- piecť pri 180 °C cca 1 hodinu, kým vrchná kôrka mierne nezahnedne.

Vážený priateľ, vážená priateľka,

v tomto starodávnom tureckom recepte ste si iste všimli, že jedna tretina masy bola použitá do pšenično-ražného mlieka. Naše dlhodobé výskumy v tejto oblasti potvrdili ďalšie možnosti spracovania dvoch tretín masy, čím sme úspešne

vyriešili aj problém bezodpadovej technológie výroby čiripisli. A tu je recept na výrobu ekologického, chutného a lacného koláčika z tejto zvyškovej masy.

ČIRIPISLI BUBLANINA

Do šľahača dáme 3 celé vajička, pridáme šálku kryštálového cukru, pridáme ½ šálky mlieka, ½ šálky oleja, ďalej šľaháme, pridáme 1 šálku hrubej múky a 1 šálku hladkej múky, do týchto šálok zamiešame 1 prášok do pečiva, vymiešame a pridáme 1 šálku zvyškovej masy (šrotu).

Hmota musí mať konzistenciu bublaniny. Pokiaľ je veľmi hustá, vmiešame do nej ešte vlažné mlieko. Plochu pekáča vymastíme a pomúčime a masu doň vlejeme. Pečieme pri teplote 170 °C.

Doba riešenia výskumnej úlohy: 1990–2005, v spolupráci s Výskumným ústavom pre čiripisli v Istanbule a Výskumným ústavom „kötés“ v Budapešti. Riešitelia výskumnej úlohy: Bety a Laci.

Novozámocká pevnost v tvare šestčipej hviezdy

Môžeme umrieť, ale nikdy sa neunavíme

Niektoré noviny sa neoplatí ani zdvihnúť zo zeme, keď ich k prahu vášho domu náhodou priveje jesenný vietor. V posledných mesiacoch veľkej vojny pritom už v Nových Zámkoch nebolo veľa titulov, ktoré mohli ich obyvatelia čítať. „Fakľa horí. Najprv, keď ju Szálás v roku 1935 zapálil, horel plameň slabučko. Jeho žiaru si všimli iba niektorí, tí rozumní a správni,“ písali noviny *Érsekújvár és Magyar Vidéke* (Nové Zámky a maďarský kraj) na prvej strane. Stáli tridsať maďarských halierov (fillérov) a svojimi článkami podporovali fašistickú vládu.

„Je prirodzené, že svetielko postupne mohutnelo, veď ho živila viera maďarských srdce, výdrž a vôľa nášho národa. Fakľa horela napriek tomu, že sa ju Židia snažili uhasiť,“ hlásal propagandistický článok, ktorý bol ďalšou tehličkou v budovaní kultu osobnosti nového maďarského vodcu Ferenca Szálasiho.

Na území Nových Zámkov vychádzali tieto maďarské noviny už koncom 19. storočia. Odvtedy vzniklo viacero konkurenčných titulov, no počas vojny vedenie mesta väčšinu z nich zlikvidovalo. Noviny *Érsekújvár és Magyar Vidéke* zostali, keďže

pritakávali politike mocných. Od tridsiatych rokov 20. storočia publikovali nenávistné texty namierené proti Židom a, prirodzene, sympatizovali s rétorikou maďarských fašistov. Ako silne pôsobili tendenčné články na vtedajších obyvateľov mesta? Ako ovplyvňovali ich názory v čase ťažkých tráum? Správy si nemohli prečítať nikde inde, niečo sa šuškalo, niečo si vypočuli z rozhlasu.

Nové Zámky majú bohatú históriu a vojna sa ich dotkla mimoriadne kruto, k čomu prispeli aj maďarskí fašisti.

Toto územie bolo obývané už v dobe kamennej. Maďari sa na ňom usadili v období stredoveku, keď tu založili štyri usadlosti: Nyárhíd, Györok, Lék a Gúg. Prvé písomné zmienky o nich pochádzajú z 12. storočia. V čase tureckých vojen tu stáli dve obranné pevnosti. Prvú postavili na brehu rieky Nitry, no na močaristom území začala budova so štyrmi baštami rýchlo chátrať. Novú pevnosť potom postavili talianski stavitelia, bratia Baldigarovci. S masívnymi stenami, pravidelným šesťuholníkovým pôdorysom a so šiestimi vysunutými baštami s možnosťou streľby pozdĺž stien sa považovala za nedobytnú a zároveň za vrchol renesančného pevnostného staviteľstva.

Osmanským vojskám sa ju napriek tomu podarilo v roku 1663 dobyť a panovník Karol III. dal hrad v priebehu nasledujúceho storočia zbúrať. Kamene boli čiastočne využité na stavbu leopoldovskej pevnosti, ale aj mestských domov. Niekoľko stotisíc tehál dokonca využili pri výstavbe dnes už neexistujúceho kostola v Komárne. Dodnes sa z pevnosti nezachovala ani jedna stena, jej tvar sa však odrazil v štruktúre ulíc okolo centra mesta. V 18. storočí sa Nové Zámky stali hospodárskym centrom Uhorska vďaka rozvíjajúcemu sa priemyslu, poľnohospodárstvu a obchodu. Ďalší rozmach zažilo mesto v čase prvej Československej republiky po roku 1918.

Vďaka novým osídlencom, v prvom rade českým a slovenským železničiarom, prudko vzrástol počet obyvateľov.

Odkedy však mesto spolu s inými časťami južného Slovenska po Prvej viedenskej arbitráži pričlenili k Maďarsku, Novozámčania žili v chudobe a strachu. Vedenie síce túžilo budovať nové cesty, mosty, obytné domy, vodovody či rozšíriť nemocnicu, no nemalo dosť peňazí ani na to, aby zaplátať diery na chodníkoch. Obyvatelia nemohli voliť a štátna polícia vykonávala násilné razie u vplyvnejších občanov slovenskej národnosti. Po výsluchu mnohých poslali rovno do žalárov a internačných táborov. Na budove obecného úradu pribudla pamätná štátna vlajka, ktorej sa okoloidúci občania museli pokloniť. V uliciach sa medzitým roznášali jedom propagandy napustené noviny.

Medzi pamätníkmi sa hovorí, že keď maďarskí obyvatelia mesta začuli túto správu, od radosti bozkávali zem. Mnohí Česi ušli, iných vyhnali. Aj kvôli správam v Érsekújvár és Magyar Vidéke rástla podpora nenávisťných myšlienok.

„Na zabratom území sa počas vojnového obdobia nekonali žiadne voľby a mestá viedli takzvaní mešťanostovia, ktorých menoval a odvolával maďarský minister vnútra z Budapešti,“ vysvetlil vtedajšie pomery novozámocký historik Tomáš Lang, ktorý sa dlhodobo venuje dejinám holokaustu.

Funkcia mešťanostu sa, samozrejme, v priebehu rokov nazývala rôzne a na mestskom úrade môžete nájsť zoznam všetkých, ktorí ju zastávali. Na zabratom území bolo bežné, že mešťanostov vyberali maďarskí ministri vnútra spomedzi tých „správnych“ funkcionárov z vnútrozemia Maďarska, z anyaföldu, takzvanej materskej zeme. Takýmto prisťahovalcom tunajší hovorili „anyási“.

Predstavitelia novej moci vstúpili do mesta v novembri 1938. Vojsko na koňoch čakalo pred mostom cez rieku Nitru

na potvrdenie, že československá armáda už opustila Nové Zámky. Na Hlavnom námestí ho vívalo takmer celé mesto. Obyvatelia vykrikovali: „Nech zhynie Praha!“

V mestskom lesíku Berek sa čoskoro zjavili stovky židovských utečencov. Deň predtým ich pozbierali zo slovenských dedín a miest ako Piešťany, Topolčany, Nitra či Pezinok. Hlinkovi gardisti a nová slovenská vláda si zmysleli, že využijú príležitosť a pokúsia sa zbaviť čo najväčšieho počtu Židov tým, že ich prevezú na územie novo pričlenené k Maďarsku. Stovky vystažovalcov zostali v Nových Zámkoch o hlade, vysilení chladným novembrovým vetrom, bez strechy nad hlavou. Mestský rabín vydal rozkaz, aby rodiny umiestnili v triedach ortodoxnej školy. O tri dni neskôr sa už do mesta nastahovali aj maďarskí úradníci. Počas prvých dní pri moci privierali oči nad rabovaním či fyzickým napádaním Židov. Rozhodli, že budovu školy treba vyprázdniť, lebo si ju nárokovalo vojsko. Utečencov odviezli dvadsať kilometrov na sever, neďaleko dediny Veľký Kýr. Napriek zime im ponúkli len stany na mokrej pôde. Každý deň prevážali niekoľko mŕtvych na židovský cintorín.

Po mesačnom rokovaní slovenských a maďarských úradov sa časť prenasledovaných mohla vrátiť do svojich domovov. Táto tragédia dostala pomenovanie čierna sobota. Násilné vystažovanie Židov za hranice nepraktizovala len slovenská vláda, rovnako sa správala aj tá maďarská. Nenávisť voči tejto skupine obyvateľstva rástla v oboch krajinách.

V Nových Zámkoch žilo po pripojení k Maďarsku dva a pol tisíce Židov, čo tvorilo približne jedenásť percent obyvateľstva. Mnohé rodiny boli okamžite internované v železničiarскеj kolónii zvanej Za tromi mostami v domoch po vyhnaných Čechoch a Slovákoch. Židov prepustili z mestských úradov, nemohli predávať na trhoch, mnohým živnostníkom

Príchod novej moci, Széchenyiho ulica (dnes M. R. Štefánika)

zrušili nájmy a obchodné priestory vydali árijcom, zakázali im vstup na kultúrne podujatia.

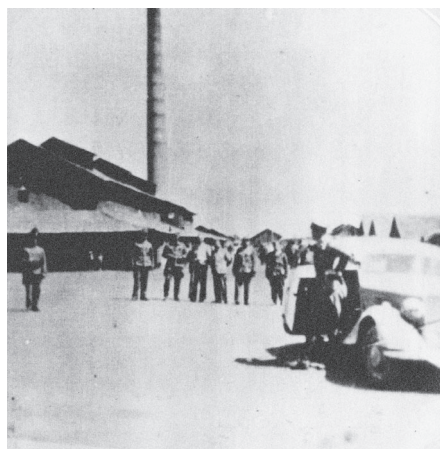
„Minulý týždeň vystúpilo v našom meste jedno ríšske nemecké divadelné združenie, ktoré prišlo na pozvanie tunajších ríšskych Nemcov. Predstavenia sa v hojnom počte zúčastnili aj pozvaní Maďari, aby týmto ukázali svoje uznanie voči spriatelnenému národu. V prvých radoch sme videli sedieť aj župana a podžupana nášho kraja. Veľkú sálu Levente Otthon vyzdobili symbolmi nemeckej ríše. Na vchod zvonka pripevnili nápis: Židom vstup zakázaný,“ nadšene referoval Érsekújvár és Magyar Vidéke. Noviny poukazovali na slovenské protižidovské zákony ako na vzor.

„Teraz sme si prečítali hlásenia o najnovších nariadeniach, podľa ktorých musia židovskí zubári a zubní technici predať svoje zariadenia. Čoskoro tak na Slovensku nezostane jediný. Neškodilo by podobné nariadenie zrealizovať aj u nás.“ Keď sa noviny snažili vysvetliť, prečo je v meste nedostatok mlieka a mliečnych výrobkov, na vine boli Židia, ktorí mlieko a mliečne výrobky vypili a zjedli.

Situácia v Maďarsku sa výrazne zhoršila v roku 1944. Dvtedajší regent Miklós Horthy sa pokúšal zabrániť deportáciám Židov. Nacisti si však v marci vynútili odvolanie predchádzajúcej vlády a zostavenie novej pod vedením bývalého veľvyslanca v Berlíne Döme Sztójayho. Čoskoro sa aj v Nových Zámkoch pristúpilo najprv ku konfiškovaniu židovského majetku a zároveň ich označeniu žltou hviezdou. Postupne ich začali zbierať do geta a potom deportovať do vyhladzovacích táborov. Sústreďovali ich do areálov starých mlynov, skladov, tovární či drevených barakov bez vody. Zväčša bývali pod holým nebom alebo len na čiastočne zakrytých miestach plných potkanov, myši či inej hávede. V niektorých getách žandári vypočúvali majetnejších Židov, aby zistili, kde skryli

svoje cennosti. Mnohí následkom mučenia počas výsluchov umreli. V Nových Zámkoch ich pred prevozom umiestnili do geta v priestore Grűnfeldovej tehelne a zostať tam mali najdlhšie tri týždne.

Na dni v gete si spomína aj Ibolja Sternová, príbuzná pána Langa. Vydesilo ju, keď si na plagátoch v centre mesta prečítala: Dostavte sa do tehelne do 19.00, 10. júna. To bolo

Grűnfeldova tehelňa

všetko, jedna veta, pod ktorú sa podpísalo zopár neznámych ľudí. Budova tehelne na ňu pôsobila zanedbane. Človek mal pocit, že ho na prázdnych chodbách a cez rozbité okná stále niekto sleduje. Sternová už vtedy poznala hororové príbehy o tom, čo sa Židom môže stať za hranicami, no snažila sa nevenovať im pozornosť. Keď synovi Šanimu náhle stisla ruku od strachu, spýtal sa jej: „Čo sa stalo, mami?“ Jeho oči pôsobili na vychudnutej tvári ešte silnejším dojmom. Sternová ho však navzdory vlastným obavám utešovala: „Nič.“